



<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2023
CİLT: 8
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 22.04.2023

Kabul Tarihi: 30.05.2023

Yayımlanma Tarihi: 21.06.2023

ARTICLE INFO

Submitted date: 22.04.2023

Accepted date: 30.05.2023

Published date: 21.06.2023

e-ISSN 2547-9865

Orhun Yazıtları'ndan Bilge Kağan Yazıtı'nın Kuzey Yüzünün Metindilbilimsel Açıdan İncelenmesi

An Investigation of the textlinguistic Features of the North Face of the Inscription of Bilge Khan in the Orkhon Inscriptions

Elif Dilara ÇAYIR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi

elif_dilara08@outlook.com,

0009-0007-2626-8717



Öz

Orhun Yazıtları, Göktürk Kağanlığı döneminde 6. ve 8. yüzyıllar arası dikilmiştir ve Türk dilinin tarihi ve kültürel mirası için büyük bir öneme sahiptir. Yazıtların asıl amacı, Göktürk liderlerinin ve ailelerinin anılarını kaydetmek, Türk tarihini ve kültürünü, hükümdarların zaferlerini ve yenilgilerini anlatmaktır. Orhun Yazıtları, dikiliş tarihleri bakımından dünyanın en eski yazılı metinleri arasında yer almaktadır. Ayrıca Türk kültürü ve tarihine ışık tutması açısından da önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu makale, Orhun Yazıtları'ndan Bilge Kağan Yazıtı'nın kuzey yüzünün metin dilbilimsel açıdan incelenmesini ele almaktadır. Metindilbilim ile metindilbilimsel ve edebiyat kuramsal özelliklerini ortaya çıkararak, metnin anlamı daha derinlemesine açıklanmaya çalışılmıştır. Yazıtın dilbilgisel, anlamsal ve stilistik özellikleri analiz edilerek, metnin nasıl işlediği, etkisini nasıl yarattığı konusunda fikir verilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orhun Yazıtları; Bilge Kağan; Metindilbilim.

Abstract

The Orhun Inscriptions were erected between the 6th and 8th centuries during the Göktürk Kagan period and hold great importance for the history and cultural heritage of the Turkish language. The inscriptions were primarily meant to record the memories of Göktürk leaders and their families, narrate the history and culture of the Turks, and tell the victories and defeats of the emperors. The Orhun Inscriptions are among the oldest written texts in the world based on their date of erection. Additionally, they serve as an important source shedding light on Turkish culture and history. This article discusses the textlinguistic analysis of the northern face of the Bilge Kagan Inscription from the Orhun Inscriptions. Using textlinguistics, the linguistic and literary theoretical features of the text are revealed to provide a more in-depth explanation of its meaning. By analyzing the grammatical, semantic, and stylistic features of the inscription, the aim is to provide insight into how the text functions and how it creates its impact.

Keywords: Orhun Inscriptions; Bilge Kagan; Textlinguistics.

i Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

Metni araştırma konusu olarak ele alan metindilbilim, geleneksel dilbilgisinden ve metin çözümleme yöntemlerinden farklı bir yaklaşımdır. Metindilbilim, yazılı ve sözlü bir metni, metin yapan nitelikleri, metnin oluşturulmasında kullanılan iç ve dış yapıyı, metni daha anlaşılır ve akılda kalıcı kılmayı sağlayan nitelikleri, prensipleri belirlemeye çalışan bilim dalı, modern belagat, kompozisyon bilimidir (Coşkun, 2005: 39).

Amerikan yapısalcılarının 1950'li yıllarda yaptıkları çalışmalar, metindilbilimin kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmalarda dikkat çeken nokta, cümle üstü çalışmalara yönelimin gerçekleşmesi ve metinlerin yapısalcı yöntemlerle incelenmesidir. (Şenöz Ayata, 2005, s.17).

Metindilbilimin gelişmesini sağlayan ana etken cümlenin en büyük birlik olduğu görüşünün ortadan kalkmasına dayanmaktadır. Araştırmacıların çalışmalarını dilin biçimle ilgili özelliklerinden dilin kullanım amaçlarını araştırmaya yönlendirmesi cümle üstü dil çalışmalarının yaygınlık kazanmasını sağlamıştır (Subaşı Uzun, 1995, s.17).

Metni cümle üstü birimler olarak değerlendiren dilbilimin iki önemli araştırma alanı ise metindilbilim ve söylem çözümlemesidir. Alanyazında farklı terimlerle de karşılanan ve dilbiliminin alt araştırma alanları olarak değerlendirilen iki dilbilim yönteminin sınırları henüz bu konularda çalışan araştırmacılar tarafından da tam olarak belirlenebilmiş değildir. Ancak bunların çoğunlukla birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Aksan ve Aksan, 1991, s. 90-91).

Metindilbilim, bir metnin metin olma ölçütlerini belirleyen, metin türleri arasındaki ortak özelliklerle farklı özellikleri ortaya koymaya çalışan bir dilbilim alanıdır. Metinlerin belli bağlamlarda nasıl kullanıldığı ve iletişimde üstlendiği görevler metindilbilimin inceleme alanını oluşturmaktadır (Şenöz Ayata, 2005, s.23).

Metindilbilimin bir metni ele alırken kullandığı birtakım ölçütler bulunmaktadır. Aslında burada metindilbilimin bir metni ele alıp incelemesinden kastedilen metin çözümlemesidir (Demirel,2021, s.221-246).

Leyla Subaşı Uzun'un 1995 yılında kaleme aldığı Orhun Kitabelerinin Metindilbilimsel Yapısı adlı eseri ülkemizdeki metindilbilim çalışmalarına öncülük etmiştir.(Tükenmez,2021, s. 19) Bu çalışmada Leyla Subaşı Uzun'un eserinden farklı olarak değinmediği başlıklar ele alınmış ve eserinde olmayan örneklere yer verilmiştir.

A-Yineleme

B-Özelleştirme

C-Genelleştirme

D-Nedensellik

E-Karşılaştırma

F-Karşıtlık

G-Amaç

H-Koşul

İ-Bütünsel Tutarlılık İlişkileri

1-İşlev

2-Konu

3-Konu Değişimi Belirleyicileri

Bilge Kağan Yazıtı Kuzey yüzündeki tutarlılık görünümleri dokuz ana başlık altında incelenmiştir:

A-Yineleme

Bazı sözcük ve anlatımların aynı sözcüklerle yinelenmesiyle tümceler arası ilişki kurulmaktadır. Yinelemeler önem belirtme, görüşte ısrar etme, isteği teyit etme gibi amaçlarla veya beklenmeyen bir durumla karşılaşma ya da konuşmanın kesilmesinin istenmemesi gibi durumlarda da işlevsel olarak kullanılmaktadırlar (Dilidüzgün, 2008, s.75).

Metinde geçen kişi, durum, eşya, yer ya da nesnenin yeri geldikçe yinelenmesi, sözcükler arasındaki bağıntıyı sağlar. Bu ögeler, her zaman aynı adla anılmayabilir. Her dilde aynı kişiyi, eşyayı, durumu, yeri, nesneyi belirtmek için değişik kullanım imkânları vardır. Bu; zamir kullanımı, eş anlamlı (eş değerli) karşılık ya da çağrışımsal adlandırma olabilir (Yılmaz, 2021, s. 35).

Metinde geçen kişi, durum ya da nesnenin metinde yeri geldikçe yinelenmesi, cümleler arasındaki bağıntıyı sağlamaktadır. Bu ögeler her zaman aynı adla anılmayabilir. Her dilde aynı kişiyi, eşyayı, durumu, nesneyi belirtmek için değişik kullanım imkânları vardır. Bu zamir kullanımıdır, eş anlamlı bir kelimedir ya da çağrışımsal bir adlandırmadır (Günay,2006, s.60).

Bir metindeki sözcüklerin çeşitli şekillerde tekrar edilmesi yineleme başlığı altında değerlendirilir. Metin, bu yinelenen ögeler etrafında oluşturulur. Öykü, metin boyunca yeri geldikçe yinelenen kelimeler etrafında şekillenir. Bu yineleme sayesinde tümceler arasındaki ilişkiler kurulur. Bu şekilde hem metnin bağlaşıklığı hem de metnin içerik bütünlüğü sağlanmış olur. Yineleme metindeki bağlaşıklığı ve bundan hareketle de bağdaşıklığı oluşturmada önemli bir yerdedir (Beaugrande ve Dressler, 1981, s.54-56; Uzun, 1995, s. 78; Şenöz, 2005, s.63).

Orhun Yazıtları Bilge Kağan Yazıtı kuzey yüzündeki yineleme bağlantılı kelimeler şunlardır;

1.Tañrı

“Gök, gökyüzü” anlamında kullanılmıştır. Tañrı kelimesi 4 farklı satırda toplam 5 kere geçmektedir.

- “**Teñriteg teñride** bolmış”(BK K1)

“Tanrı gibi tanrıdan olmuş”

- “**Teñri** yarlıkadokın için özüm kutum bar için kağan olortum.”(BK K7)

“Tanrı buyurduğu için, kendi talihim olduğum için kağan olarak tahta oturdum.”

- “**Teñri** yarlıkadok için özüm olortokuma”(BK K9)

“Tanrı buyurduğu için kendim tahta oturdum.”

- “Üze **teñri** asra yir yarlıkadok için”(BK K10)

“Yukarıda gök, aşağıda yer lütfettiği için”

2-Türük

“Türk” anlamında kullanılmıştır. Türük kelimesi 7 farklı satırda 10 kere geçmektedir.

- “Teñriteg teñride bolmış **türük** Bilge Kağan ”(BK K1)

“Tanrı gibi tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan(ım) ”

- **Türük** kağan ötüken yış olorsar ilte buñ yok(BK K2)

“Türk kağanı Ötüken (ormanlı) Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.”

- “Yımşak agısına arturup üküş **türük** bodun öltüg **türük** bodun ölsikiñ... **türük** bodun ölsikiğ”(BK K 5)

“Tatlı sözüne yumuşak ipeklerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin...Türk halkı öleceksin ”

- “Ol yirgerü barsar **türük** bodun ölteçi sen ”(BK K 6)

“O yerlere gidersen, Türk halkı öleceksin.”

- “**Türük** begler bodun bunı eşidiñ **türük** bodunug terip il tutsikiñın bunta urtum ”(BK K 8)

“Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin: Türk halkımı bir araya getirip ülke kuracağımı buraya kazıdım.”

- “Kök teyeñin **türüküme** bodunuma kazganu bertim ”(BK K 12)

“Boz dağ sıçanı (derilerini) Türklere(tabi) halkım için kazandım.”

- “Türük begler **türük** bodunum ... ”(BK K 13)

“Türk beyleri, Türk halkım...”

3-Bodun

“ Halk” anlamında kullanılmıştır. Halk kelimesi 12 farklı satırda 19 kere geçmektedir

- “Tokuz oguz begleri **bodunı** bo sawımın edgüti eşid”(BK K1)

“Dokuz Oğuz Beyleri , halkı sözlerimi iyice işit ”

- Anta içreki **bodun** kop maña körür(BK K2)
“Orada bulunan tabi halklar tamamen bana bağlıdır. ”
- “Bo yerde olorop tawgaç **bodun** birle tüzültüm ”(BK K3)
“Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim.”
- “Tawgaç **bodun** sawı süçig agısı yımşak ermiş süçig sawın yımşak agın arıp ırak **bodunug** anca yagutır ermiş ”(BK K4)
“Çin halkının sözü tatlı, ipeği yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipeklerle kandırıp uzaktaki halkları öylece (kendine) yaklaştırmış.”
- “Yımşak agısıña arturup üküş türük **bodun** öltüg türük **bodun** ölsikiñ... türük **bodun** ölsikig”(BK K 5)
“Tatlı sözüne yumuşak ipeklerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin...Türk halkı öleceksin”
- “Ol yirgerü barsar türük **bodun** ölteçi sen”(BK K 6)
“O yerlere gidersen, Türk halkı öleceksin.”
- “...çıgan **bodunug** kop kuwratım çıgan **bodunug** bay kılıtım az **bodunug** üküş kılıtım”(BK K7)
“Yoksul halkı tamamen derleyip topladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım.”
- “Türük begler **bodun** bunı eşidiñ türük **bodunug** terip il tutsıkıñın bunta urtum”(BK K 8)
“Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin: Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağımı buraya kazıdım.”
- “Tört buluñdaki **bodunug** neñçe etmiş neñçe yaratmış teñri yarlıkadok üçün özüm olortukuma dört buluñdaki **bodunug** etdim yaratdım”(BK K9)
“Dört taraftaki halkı nasıl düzenlemiş, nasıl örgütlemişse gök lütfettiği için kendim tahta oturdum. Dört taraftaki halkı düzenledim örgütledim.”
- “Tört buluñdaki **bodunug** baz kılıtım”(BK K10)
“Dört taraftaki halkı tabi ettim.”
- “Közün körmedök kulkakın eşidmedök **bodunum** ...”(BK K11)
“Gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı”
- “Kök teyeñin Türüküme **bodunuma** kazganu bertim”(BK K 12)
“Boz dağ sıçanı (derilerini) Türklere(tabi) halkım için kazandım.”

4-Ötüken

“I. ve II. Türk kağanlıklarının merkez olarak kullandıkları yer ”olarak kullanılmaktadır. Ötüken kelimesi 3 farklı cümlede 5 kere geçmektedir.

- “Türük kağan **ötügen** yış olorsar ilte buñ yok”(BK K2)

“Türk kağanı Ötüken (ormanlı) Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.”

- “**Ötüken** yışda yig i[di ermiş il tutsık yir **ötügen** yış ermiş”(BK K3)

“Ötüken ormanından iyisi hiç yokmuş il tutacak yer Ötüken ormanı imiş”

- “**Ötüken** yir olorup arkış ısar neñ buñug yok **ötügen** yış olorsar beñgü el tuta olortaçı...” (BK K 6)

“Ötüken topraklarında oturup kervanlar gönderirsen hiç sıkıntı olmaz. Ötüken (ormanlı) Dağlarında oturursan ebedi yurt tutup oturacaksın.”

5-Kagan

“ Kağan” anlamında kullanılmıştır. Kagan kelimesi 7 farklı satırda 7 kere geçmektedir.

- “Teñriteg teñride bolmış türük bilge **kagan** bödke olortum”(BK K1)

“Tanrı gibi tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan(ım), bu zamanda tahta oturdum.”

- “Türük **kagan** ötüken yış olorsar ilte buñ yok ilgerü şantug yazıka tegi süledim taluyka kiçig tegmedim birgerü tokuz”(BK K2)

“Türk kağanı Ötüken Dağları'nda oturursa ülkede sıkıntı olmaz. Doğuda Şandong Ovası'na kadar sefer ettim. Büyük Okyanusa ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz”

- “Türük bodun tokurkak sen açsar tosık ömez sen bir todsar açsık ömez sen antağın için igidmiş **kaganın** (BK K 6) sawın almatın yer bardıg kop anta”(BK K 7)

“Türk halkı, sen toksun. Açlık (ve) tokluğu düşünmezsin. Bir doyarsan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğu için seni beslemiş kağanın sözlerini(dikkate) almadan her yere gittin.”

- “Teñri yarlıkadokın için özüm kutum bar için **kagan** olortum **kagan** olorup yok çıgañbodunug kop kuwrattım çıgañ bodunug bay kılıtım az bodunug üküş kılıtım” (BK K7)

“Tanrı buyurduğu için, kendi talihim olduğum için kağan olarak tahta oturdum. Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım.”

- “Eçim **kagan** olortıkınta tört buluñdaki bodunug nençe etmiş nençe yaratmış teñri yarlıkadok için özüm olortokuma”(BK K9)

“Amcam kağan tahta oturduğunda dört taraftaki halkı nasıl düzenlemiş, nasıl örgütlemişse gök lütfettiği için kendim tahta oturdum.”

- “bo **kaganında** bo beglerig ...”(BK K13)

Bu kağanımızdan, bu beylerinizden

6-Olor-

“Oturmak” anlamında kullanılmıştır. Olor- fiili 4 farklı cümlede 7 kere geçmektedir.

- “Teñriteg teñride bolmış türük bilge kagan bödke **olortum**”(BK K1)

“Tanrı gibi tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan(ım), bu zamanda tahta oturdum.”

- “Teñri yarlıkadokın üçün özüm kutum bar üçün kağan **olortum**” (BK K7)

“Tanrı buyurduğu için, kendi talihim olduğum için kağan olarak tahta oturdum.”

- “Ötüken yir **olorup** arkış ısar neñ buñug yok ötüken yış **olorsar** beñgü el tuta **olortaçı...**” (BK K 6)

“Ötüken topraklarında oturup kervanlar gönderirsen hiç sıkıntı olmaz. Ötüken (ormanlı) Dağlarında oturursan ebedi yurt tutup oturacaksın.”

- “Eçim kağan **olortıkınta** tört buluñdaki bodunug nençe etmiş nençe yaratmış teñri yarlıkadok üçün özüm **olortokuma**”(BK K9)

“Amcam kağan tahta oturduğunda dört taraftaki halkı nasıl düzenlemiş, nasıl örgütlemişse gök lütfettiği için kendim tahta oturdum.”

7-Eşid

“İşitmek” anlamında kullanılmıştır. Eşid fiili 2 farklı cümlede 3 kere geçmektedir.

- “Sawımın tüketi **eşid**... sawımın edgüti **eşid** ...” (BK K1)

“Sözlerimi sonuna kadar dinle... sözlerimi iyice işit.”

- “ Türük begler bodun bunu **eşidiñ**”(BK K8)

“Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin.”

8-Süle-

“ Sefer etmek” anlamında kullanılmaktadır. Süle- fiili 2 farklı satırda 4 kere geçmektedir.

- “İlgerü şantuñ yazıka tegi **süledim**”(BK K2)

“Doğuda Şandong Ovası’na kadar sefer ettim.”

- “Ersinke tegi **süledim** töpötke kiçig tegmedim kurugaru yençü ügüz kapıgka tegi **süledim** yırgaru yir bayırku yerine tegi **süledim**...”(BK K3)

“Ersin’e kadar sefer ettim. Tibet’e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci Irmağı’nı geçip Demir Kapı’ya kadar sefer ettim. Kuzeyde Yer Bayurku topraklarına kadar sefer ettim.”

9-Öl-

“Ölmek” anlamında kullanılmaktadır. Öl- fiili 3 farklı satırda 6 kere geçmektedir.

- “Yımşak agısıña arturup üküş Türük bodun **öltüg** Türük bodun **ölsikiñ**... Türük bodun **ölsikig**”(BK K 5)

“Tatlı sözüne yumuşak ipeklerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin...Türk halkı öleceksin.”

• “*Bilmez kişi ol sawıg alıp yagru barıp öküş kişi öltüg* ol yirgerü barsar Türuk bodun **ölteçi** sen”(BK K 6)

“Bilmez kişi o sözü alıp yaklaştığında çok sayıda kişi öldünüz o yerlere gidersen, Türk halkı öleceksin.”

• “Yañılıp **ölsikiñin** yime bunda urtum”(BK K8)

“Yanılıp öleceğini de buraya kazıdım”

10-Ur-

“Vurmak, taşa yazı yazmak” anlamında kullanılmaktadır. Ur- fiili 2 farklı satırda 3 kere geçmektedir.

• “Türuk begler bodun bunı eşidiñ Türuk bodunug terip il tutsikiñin bunta **urtum** yañılıp ölsikiñin yime bunda **urtum**” (BK K 8)

“Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin: Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağımı buraya kazıdım. Yanılıp öleceğini de buraya kazıdım.”

• “İçin taşın adınçig bediz **urturtum**”(BK K14)

“İçini dışını muhteşem şekilde süslettim.”

B-Özelleştirme

Metindeki tutarlılık yapısının oluşturulmasında en sık başvurulan bağıntılardan birisi de sözcükler arasında kurulan özelleştirme ilişkisidir. Metindeki bütünlüğü bozmadan, kişiler, nesnelere, olaylar ve durumlar ile ilgili ayrıntıların aktarılmasında sözcükler arasındaki özelleştirme bağlantısından yararlanılmaktadır (Yılmaz, 2021, s.25).

Özelleştirme, metinselliği sağlayan tutarlılık ölçütlerinden birisidir. Özelleştirilmiş ya da ayrıntılı bilginin sunumu olarak ifade edilebilecek olan bu bağlantıdan, hikâyede kişilerin tanıtılmasında, olayların anlatılmasında yararlanılmıştır (Tarakçı, 2017, s.570).

Özelleştirme bağlantısı, metnin söze dökülmemiş ve asıl değerlendirilmesi gereken bölümünün metin çözücünün zihninde oluşturulmasında belirgin bir değer taşımaktadır. Tutarlılığı sağlayan özelleştirme bağlantısının birbirini izleyen iki ya da daha fazla cümle ya da yan cümle ve temel cümleler arasında kurulan içerik bağlantısıyla sunulduğu görülmektedir (Subaşı Uzun, 1995, s.113-114).

Özelleştirme, ifade edilen bir durum, olay ya da varlık hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilmesidir. Özelleştirme için bir kelimedede, cümlede ya da cümleden daha büyük birimlerde genel ifadelerin ardından özel ifadelerle yer vererek onları ayrıntılı hale getirmektir (Lüleci 2010, s.131).

Özelleştirmenin görevi metinde söylenmek istenenin somut hale getirilmesidir, örneklendirilmesidir (Günay 2006, s.328).

Orhun yazıtları Bilge Kağan kuzey yüzündeki özelleştirme bağlantısı olan cümleler şunlardır;

- *Aşağıdaki cümlede sözlerinin işitilmesini istemiştir. Daha sonra ise özellikle işitilmesini istediği kişileri açıklamıştır.*

- “Sawımın tüketi eşid ulayu iniygünüm oğlanım biriki uguşum bodunum biriye şadpıt begler yırya tarkat buyruk begler otuz tatar ... tokuz oğuz begleri bodunu bu sawımın edgüti eşid, katıgdı tınla”(BK K1)

“Sözlerimi iyice eşit. Özellikle küçük kardeşlerim, çocuklarım birleşik soyum halkım, güneydeki şadlar (ve) beyler, kuzeydeki tarkanlar, komutanlar (ve)beyler, Otuz Tatarlar... Dokuz Oğuz beyleri, halkı bu sözlerimi iyice işit ,sıkıca dinle”

- Türk Kağanın özellikle Ötüken'de olursa ülkede sıkıntı olmayacağını söylemiş, bunun sebebini de daha sonraki cümlelerde açıklamıştır.

- “Türük kağan ötüken yiş olursar ilte buñ yok ilgerü şantug yazıka tegi süledim taluyka kiçig tegmedim birgerü tokuz”(BK K2)

“Türk kağanı Ötüken Dağları'nda oturursa ülkede sıkıntı olmaz. Doğuda Şandong Ovası'na kadar sefer ettim. Büyük Okyanusa ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz.”

- Aşağıdaki cümle özelleştirme örneğidir. Sefer ettiği yerleri tek tek açıklanmıştır. Coğrafi olarak buraların birbirinden uzak konumlarda bulunduğunu anlatılmıştır. Oldukça fazla yer sefer etmesine rağmen en iyi yurdu Ötüken olarak açıklamıştır.

- “Ersinke tegi süledim tüpütke kiçig tegmedim kurıgaru yinçü ügüz keçe temir kapıgka tegi süledim yıryaru yir bayırku yerige tegi süledim bunça yirke tegi yorıtdım ötüken yışda yig idi yok ermiş il tutsuk yir ötüken yiş ermiş”(BK K3)

- “Ersin’e kadar sefer ettim. Tibet’e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci Irmağı’nı geçip Demir Kapı’ya kadar sefer ettim. Kuzeyde Yer Bayurku topraklarına kadar sefer ettim. Bunca yere kadar asker sevk ettim. Ötüken Dağları’ndan daha iyisi yok imiş. Yurt tutulacak yer Ötüken Dağları imiş.”

• Aşağıdaki cümlede Çin halkının düşmanlarını yakınına getirdiklerini ve özellikle nitelikli kişilikleri yok ettiklerinden bahsedilmiştir. Bu da özelleştirme kavramı içinde ele alınması gereken bir cümledir.

- “Tagru kontokda kesre añıg biligin anta öyür ermiş edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş”(BK K4)

“Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş. İyi akıl sahibi kişileri, iyi kahraman kişileri sağ bırakmazmış.”

• Çoğay Dağı ve Tögültün Ovasının verilmesiyle burada özelleştirme yapılmıştır.

- “*Berye Çoğay yış Tögültün yazı konayın tuser Türk budun ölsikig*”(BK K5)

“*Güneyde Çoğay Dağları’na, Tögültün Ovası’na yerleşeyim dersen Türk halkı öleceksin.*”

• Aşağıdaki cümlede özelleştirme yaparak kimleri egemenliği altına aldığı anlatılmıştır.

- “Tört buluñdaki bodunug baz kıltım başlıgıg yüküntürtüm tizligig sökürtüm”(BK K10)

“Dört taraftaki halkı tabi ettim. Başlılara baş eğdirdim, dizlilere diz çöktürdüm.”

• Her bir ayrıntı, birbirine özelleştirme ile bağlanmıştır.

- “Közün körmedük kulkakın eşidmedük bodunumun ilgerü kün tuğsıkına birgerü kün ortasıña kurugaru kün batsıkıña yırgaru tün ortasına tegi konturtum sarıg altunun ürüñ kümüşün kırğaglıg kotayın kinlig işğitisin özlük atın adgırın kara kişin”(BK K11)

- “Kök teyerigin Türküme bodunuma kazganu birtim, iti birtim. buñsuz kılıtm”(BK K12)

“Gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim. Sarı altını, beyaz gümüşü, kenarlı ipekleri, misk kokulu ipeklileri, has atları, aygırları, kara samurları, boz dağ sıçanı (derilerini) Türklere tabi halkım için kazandım.”

• Aşağıdaki cümlede mezar yaptırdığını anlatmış daha sonra mezarın süslendiğini belirterek özelleştirme yapılmıştır.

- “Anar adınçığ bark yaratıtdım için taşın adınçığ bediz urturtum”(BK K14)

“Ona muhteşem anıt mezar yaptırdım. İçini dışını muhteşem şekilde süslettim.”

• On Ok oğulları ve yabancıların özellikle belirtilmesiyle özelleştirme yapılmıştır.

- “On ok oğlına tatiña tegi bunı körü bilin”(BK K15)

“On ok oğullarına (ve) yabancılarına kadar bunu görüp anlayın.”

C-Genelleştirme

Metindeki tutarlılık yapısının oluşturulmasında sözceler arasında kurulan genelleştirme ilişkisinden de yararlanılmaktadır. Metin üretici, genelleştirme bağlantısıyla vermek istediği mesajın metin çözücü tarafından daha somut bir şekilde algılanmasını hedeflemektedir (Yılmaz, 2021, s.37).

Genelleme, bir durumu somutlaştırma ve genelleyen ifadeler kullanmadır(Yıldırım,2020, s.13).

Genelleme, özelleştirme ve örneklendirmelerin, yazarın iletmek istediğini somutlama işlevi vardır (Günay,2006, s.60).

Bilge Kağan kuzey yüzünde genelleştirme bağlantısı ile yapılan cümleler şunlardır:

- “Türük bodun ölsikig”(BK K 5)

“Türk halkı öleceksin.”

- “Anta añıg kişi anca boşgurur ermiş irak erser yawlak ağı berür yaguk erser edgü ağı berür tep anca başgurur ermiş”(BK K5)

“Orada kötü (düşünceli) kişiler şöyle akıl verirlermiş: (Çinliler) uzakta isen kötü ipek verir, yakında isen iyi ipek verir, diyerek öylece akıl verirlermiş.”

- “Türük bodun tokurkak sen açsar tosık ömez sen bir todsar açsık ömez sen antağın” (BK K6)

“Türk halkı, sen toksun. Açlık (ve) tokluğu düşünmezsin.”

• Yukarıdaki cümlelerde hem Türk halkı hem de Çin halkı hakkında genelleştirme yapılmıştır.

D-Nedensellik/Neden-Sonuç

Nedensellik kapsamında kurulan neden-sonuç bağlantısı, içerikle ilgilidir. Metinlerde nedensellik bağlantısına daha ziyade, birleşik cümle yapılarında rastlanılmaktadır. Metinde, neden-sonuç ilişkisinin kurulması, genel olarak “hatırlatma amacı”na hizmet etmekte ve metnin somutlaştırılmasını sağlamaktadır (Yılmaz, 2021, s.37).

Neden-sonuç bağlantısı bir metnin metinsellik ölçütünü ortaya koyan unsurlar arasında bulunan tutarlılığın oluşmasını sağlayan önemli özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Metin kurucu, metnin bütününde kullandığı neden-sonuç ilişkileriyle metin çözücüyeye adeta rehber olmakta ve metin çözücünün, metni zihninde anlamlandırmasını ve olayları neden-sonuç bağlantısıyla daha somut bir şekilde algılamasını sağlamaktadır.(Demirel,2021, s. 240)

Metinde tutarlılık örgüsünü oluşturan bağlantı türlerinden biri de neden-sonuç bağlantısıdır. Neden-sonuç bağlantısı, hikâyenin bütünü değerlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Neden ve sonuç, hikâyenin muhtelif bölümlerine serpiştirilmiş olsa da cümlelerin mantıksal bağla örülmüş olması, bu ilişkinin kolaylıkla kurulabilmesini sağlar. (Tarakçı, 2017, s.572)

Orhun yazıtları Bilge Kağan kuzey yüzündeki nedensellik bağlantısı cümleleri şunlardır;

• Aşağıda Türk halkının ölmesinin nedeni açıklanmıştır.

- “Yımşak agısına arturup üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikin”(BK K 5)

“Tatlı sözüne yumuşak ipeklerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin.”

- “Ol yergerü barsar türük bodun ölteçi sen”(BK K 7)

“O yerlere gidersen Türk halkı öleceksin.”

• Aşağıdaki cümlelerde “üçün(için)” edatı kullanıldığı için nedensellik örnekleridir

- “Türük bodun tokurkak sen açsar tosık ömez sen bir todsar açsık ömez sen antağın için igidmiş kaganın” (BK K 6) “Sawın almatın yer bardıg kop anta”(BK K 7)

“Türk halkı, sen toksun. Açlık (ve) tokluğu düşünmezsin. Bir doyarsan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğu için seni beslemiş kağanın sözlerini(dikkate) almadan her yere gittin.”

- “Teñri yarlıkadokın **üçün** özüm kutum bar **üçün** kağan olortum kağan olorup yok çıgañbodunug kop kuwrattım çıgañ bodunug bay kıltım az bodunug üküş kıltım” (BK K7)

“Tanrı buyurduğu için, kendi talihim olduğum için kağan olarak tahta oturdum. Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım.”

- “Nençe yaratmış teñri yarlıkadok **üçün** özüm olortokuma tört buluñdaki bodunug etdim yarattım kıltım” (BK K9)

“Nasıl örgütlemişse Tanrı buyurduğu için kendim tahta oturdum. Dört taraftaki halkı düzenledim, örgütledim ettim.”

- “Üze teñri asra yir yarlıkadok **üçün**(BK K10) közün körmedük kulkakın eşidmedük bodunumun ilgerü kün tuğsıkına birgerü kün ortasına kurugaru kün batsıkıña yırugaru tün ortasına tegi konturtum”(BK K11)

“Yukarıda gök, aşağıda yer lütfettiği için gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim.”

E-Karşılaştırma

Metinde karşılaştırma bağlantısının kurulmasıyla, metin çözücünün bazı sezdirimleri, çıkarımları ve verilmek istenen mesajı daha kolay ve daha somut bir şekilde algılayabilmesi amaçlanmaktadır. Karşılaştırma bağlantısı aracılığıyla, metin çözücünün dünya bilgisine başvurması sağlanıp metni yorumlaması hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021, s. 38).

Metinsellik ölçütlerinden tutarlılığın sağlanmasında kullanılan karşılaştırma bağlantısı, ekler yardımıyla yapılabileceği gibi birbirinin zıttı olan sözcüklerle de yapılabilmektedir. Bazı durumlarda ise metnin bütünlüğüne bağlı olarak metni oluşturan cümlelerin anlamsal olarak karşılaştırma bağlantısı yarattığı görülmektedir.(Demirel,2021 s. 243)

Metin içinde en az iki şey arasında karşılaştırma yapılması durumudur. Karşılaştırma anlamının okuyucunun çözmesine bırakılan bir tutarlılık türüdür. (Yıldırım,2020, s.13)

Orhun Yazıtları Bilge Kağan kuzey yüzündeki karşılaştırma bağlantısı cümleleri şunlardır;

• Aşağıdaki cümlelerde Ötüken dağları ile sefer ettiği diğer yerleri karşılaştırmaktadır. En iyi yurdun Ötüken olduğunu anlatmıştır. Bu yüzden bu cümleyi karşılaştırma başlığı altındadır.

- “Türük kagan ötüken yiş olursar ilte buñ yok ilgerü şantug yazıka tegi süledim taluyka kiçig tegmedim birgerü tokuz”(BK K2)

“Türk kağanı Ötüken Dağları'nda oturursa ülkede sıkıntı olmaz. Doğuda Şandong Ovası'na kadar sefer ettim. Büyük Okyanusa ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz”

- “Ersinke tegi süledim tüpütke kiçig tegmedim kurıgaru yinçü ügüz keçe temir kapıgka tegi süledim yıırıgaru yir bayırku yerige tegi: süledim bunça yirke tegi yoritdım ötüken yışda yig idi yok ermiş il tutsuk yir ötüken yış ermiş”(BK K3)

“Ersin'e kadar sefer ettim. Tibet'e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci Irmağı'nı geçip Demir Kapı'ya kadar sefer ettim. Kuzeyde Yer Bayurku topraklarına kadar sefer ettim. Bunca yere kadar asker sevk ettim. Ötüken Dağları'ndan daha iyisi yok imiş. Yurt tutulacak yer Ötüken Dağları imiş.”

• Çinlilerin uzaktaki halklar ve yakındaki halklara nasıl davrandığını karşılaştırmıştır. Bu yüzden karşılaştırma bağlantısı ile kurulan bir cümledir.

- “Anta añıg kişi anca boşgurur ermiş irak erser yawlak agı berür yaguk erser edgü agı berür tep anca başgurur ermiş”(BK K5)

“Orada kötü (düşünceli) kişiler şöyle akıl verirlermiş: (Çinliler) uzakta isen kötü ipek verir, yakında isen iyi ipek verir, diyerek öylece akıl verirlermiş.”

• Babası ve amcası ile kendi kağanlığını karşılaştırma bağlantısı ile anlatılan bir cümledir.

- “(Kañım) kağan Eçim kağan olortıkınta tört buluñdaki bodunug nençe etmiş nençe yaratmış Teñri yarlıkadok üçün özüm olortokuma tört buluñdaki bodunug etdim yarattım”(BK K9)

“Babam kağan, amcam kağan tahta oturduğunda dört taraftaki halkı nasıl düzenlemiş, nasıl örgütlemişse(ebedi) gök lütfettiği için kendim tahta oturdum. Dört taraftaki halkı düzenledim.”

• Yoksul halk ve az halkın durumunu karşılaştırma bağlantısı ile ele almıştır.

- “Teñri yarlıkadokın üçün özüm kutum bar üçün kağan olortum kağan olorup yok çıgañbodunug kop kuwrattım çıgañ bodunug bay kılıtım az bodunug üküş kılıtım”(BK K7)

“Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım.”

F-Karşıtlık

Metinde karşıtlık ilişkisi kurmak suretiyle, öncelikle nesnel bir anlatım sağlanmak istenmekte, ayrıca metin aracılığıyla verilmek istenen mesajın metin çözücü tarafından onaylanması hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021, s.39).

Tutarlılığı sağlayan ölçütlerden karşıtlık bağlantısı birbirinin zıttı olan sözcükler ve kavramlar yoluyla kurulmaktadır. Böylelikle metin çözücüye metnin daha iyi anlaşılması için somut ipuçları sunulmaktadır. Çünkü zıtlıklar aracılığıyla verilen bilgiler metni anlamlandırma konusunda daha açıklayıcı olabilmektedir. (Demirel,2021, s.243-244)

Metin içinde karşıt anlamlı kelimelerin kullanılması ile oluşturulmuş tutarlılık ilişkisidir. (Yıldırım,2020, s.13)

Karşıtlık bağlaçları başında buldukları cümleleri, kendisinden önceki cümle veya beyitlere karşıtlık, aykırılık veya birleştirmelik ilişkisi ile bağlar. Bu bağlaçlar kurdukları karşıtlık ilişkisi ile bir önceki anlatımların açıklayıcısı olma görevini üstlenirler. (Parlak, 2009, s.366)

Orhun Yazıtları Bilge Kağan kuzey yüzündeki karşıtlık bağlantısı cümleleri şunlardır;

- Uzak ve yakın kelimelerini karşıtlık ilişkisi örneğidir.

- “Anta añıg kişi anca boşgurur ermiş irak erser yawlak ağı berür yaguk erser edgü ağı berür tep anca başgurur ermiş”(BK K5)

“Orada kötü (düşünceli) kişiler şöyle akıl verirlermiş: (Çinliler) uzakta isen kötü ipek verir, yakında isen iyi ipek verir, diyerek öylece akıl verirlermiş.”

- Aç ve tok kelimeleri iki karşıt kavramdır.

- “Türük bodun tokurkak sen açsar tosık ömez sen bir todsar açsık ömez sen antağının üçün igidmiş kaganının”(BK K 6)

“Türk halkı, sen toksun. Açlık (ve) tokluğu düşünmezsin. Bir doyarsan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğu için seni beslemiş kağanın.”

- Yoksul ve zengin, az ve çok kavramlarını da birer karşıtlık örneğidir.

- “Teñri yarlıkadokın üçün özüm kutum bar üçün kağan olortum kağan olorup yok çıgañ bodunug kop kuwrattım çıgañ bodunug bay kıltım az bodunug üküş kıltım”(BK K7)

“Tanrı buyurduğu için, kendi talihim olduğu için kağan olarak tahta oturdum. Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım.”

G-Amaç

Amaç bağlantısı, metinde gerçekleşen bir eylem ya da durumun başka bir duruma yol açmasının belirli bir plan dâhilinde gerçekleşmesiyle ilişkilidir. Buna göre yapılan eylem ya da ortaya çıkan durum, gerçekleşmesi beklenen bir amaca hizmet eder. (Özkan, 2022, s.409)

İki unsurdan birinin diğerini gerçekleştirme amacı taşıdığını ifade eden bağıntı ögeleridir. (Taşdemir, 2021,s.20)

- Cümlede Türk halkı için kazandığını ve onları sıkıntısız duruma getirdiğini söylenerek amaç bağıntısına örnektir.

-“Sarıg altunun ürüñ kümüşün kırğalgı kotayın kinlig işğitisin özlük atın adğırın kara kişin”(BK K 11)

“Sarı altını beyaz gümüşü, kenarlı ipeklileri, misk kokulu ipeklileri, has atları, aygırları kara samurları ”

-“Kök teyeñin türüküme bodunuma kazganu bertim eti bertim bunsuz kıltım ” (BK K 12)

“Boz dağ sıçanı Türklere tâbi halkım için kazandım, elde ettim sıkıntısız duruma getirdim.

- Çinden süsleme sanatçısı getirmesinin amacı anıt mezar yaptırıp onu süsletmektir.

-“Kesre tawgaç kaganta bedizçi kop kelürtüm menin sawımın sımadı içreki bedizçig ıdtı añar adınçığ bark yaratıtdım için taşın adınçığ bediz urturtum” (BK K 14)

“Sonra Çin kağanından süsleme ustası tamamen getirttim. Benim sözümü kırmadı. Sarayındaki has süsleme ustasını gönderdi ona muhteşem anıt mezar yaptırtdım. İçini, dışını muhteşem şekilde süslettim.”

H-Koşul

Cümleler arasındaki ilişkide bir eylem ya da olayın gerçekleşmesinin ötekinin varlığıyla sağlandığı ilişkidir. (Özkan, 2022, s.417)

- Ülkede sıkıntı olmamasının ancak kağanın Ötüken'de oturursa mümkün olacağını söyleyerek koşul bağıntısı yapmıştır.

-“Türük kagan ötüken yış olorsar elte buñ yok” (BK K2)

-“Türk kağanı Ötüken Dağları'nda oturursa ülkede sıkıntı olmaz”

- Aşağıdaki cümlede Türk halkının ölmesi için gerekli şartlar anlatılmıştır.

-“Berye çugay yış tögültün yazı konayın teser türük bodun ölsikig” (BK K5)

“Güneyde Çugay Dağları’na, Tögültün Ovası’na yerleşeyim dersen Türk halkı öleceksin.”

• Cümlede Türk halkının o yerlere giderlerse öleceğini ancak Ötüken topraklarında yaşarlarsa huzurlu olacakları ve ebedi yurt olacağı söylenerek koşul örneği verilmiştir.

-“Ol yerger ü barsar türük bodun ölteçi sen ötüken yer olorup arkış terkiş ısar neñ buñug yok ötüken yış olorsar beñgü el tuta olortaçı sen” (BK K6)

-“ O yerlere gidersen, Türk halkı öleceksin. Ötüken topraklarında oturup kervanlar gönderirsen hiç sıkıntı olmaz. Ötüken Dağları’nda oturursan ebedi yurt tutup oturacaksın.”

İ-Bütünsel Tutarlılık İlişkileri

1-İşlev

İşlev bir metnin dilbilgisel veya sözdizimsel özellikleri, kelime seçimi, anlatım tarzı ve yapısal unsurlarıyla birlikte iletmek istediği anlamı veya amaçları ifade eder. İşlev, bir metnin niyetini, etkisini, okuyucuya iletmek istediği mesajı ve metindeki dil kullanımının amaçlarını belirlemeye yardımcı olur.

İşlev, bir metinde kullanılan anlatım teknikleri ile açığa çıkan metnin amacına uygun düzenlenme biçimidir. Tanımlama, örnek verme, kanıt gösterme, sanatlı söyleyiş gibi açık ya da örtük ifadelerin yanı sıra dilbilgisel ve söz dizimsel yapı, bir metnin amaca uygun işlev kazanmasını sağlayan araçlardır. (Özkan, 2022, s.424)

• Metne kendini tanıtarak başlayan Bilge Kağan alıcıya seslenmektedir. Bilge Kağan’ın sözleri halkına nasihat niteliği taşımaktadır. Bu satırlar ile Bilge Kağan hükümdarlığındaki Göktürk Devleti ve sınırları hakkında alıcıya bilgi vermiş ve Türkler için en uygun yurdun Ötüken olduğunu belirtmiştir. Çin halkı ile ilgili ders çıkarmaları gereken konulara değinmiştir. Daha sonraki satırlarda ise halkının refahı ve mutluluğu için yaptıklarını anlatmaktadır. Bu satırlarla alıcının Göktürk Devletinin sosyal bir devlet olduğu çıkarımında bulunması istenmiştir. Aynı zamanda halkı motive etmeye, birliği sağlamaya ve kağanın otoritesi güçlendirmeye çalışılmıştır. Metin, Türklerin tarihini, kökenlerini ve kültürel kimliklerini koruma ve gelecek nesillere aktarma görevini de yerine getirmektedir. Metin alıcı açısından bilgi öğrenme, ders çıkarma ve çeşitli duyguların ortaya çıkmasını sağlayan işlevsel özellikler taşımaktadır.

2-Konu

Söz konusu iletişim ise hem yazılı hem de sözlü dil yapılarında bir konunun var olması şarttır. Konu da diğer tüm unsurlar gibi anlama giden yolda önemli bir basamaktır. Özellikle bir anlatının ana unsurlarından olan konu, yazarın okuyucusuna iletmek istediği mesajın

iskeletini oluşturur. Belirlenen bir konu etrafında ilerleyecek olan anlatı yazarın elinde bir işlev kazanır ve anlam elbisesini giyerek hedefine ulaşır. Konu, metnin tamamının alıcısına neyi anlattığının cevabıdır.(Tükenmez, 2021, s. 159)

Konu; metin oluşturulmadan önce ya da oluşturulurken üzerinde düşünülen, konuşulan, tartışılan, fikir beyan edilen ve açıklamalarda bulunulan temel dayanaktır. Bu nedenle ister yazılı olsun ister sözlü her metin, belli başlı konu ya da konular etrafında gerçekleşir. Buna göre ele alınacak konu ya da konular müellif tarafından önceden belirlenmeli, metnin içeriği bu konuya uygun olarak kurgulanmalı, seçilen başlık işlenen konuyu özetlemeli ve metin içerisinde asıl konudan sapılmadan metin akışı sağlanmalıdır. Aksi hâlde metin, yazılma amacını gerçekleştiremeyebilir ve metnin anlaşılabilirliği yani tutarlılığı bozulabilir. (Özkan, 2022, s.434-435)

- Metinde Bilge Kağan ona tabi olan halklara seslenerek seferlerini anlatmış. Birçok yer kazanmasına rağmen en uygun yurdun Ötüken olduğunu Türklerin mutlaka burada yaşaması gerektiğinin altını çizmiştir. Ötüken de yaşamak için Çin halkıyla ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini anlatmış aynı zamanda Çin halkının diğer halklarla ilişkilerinden bahsetmiş ve onlara karşı dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra halkının önceden kötü durumda olduğunu fakat kendi başarılarıyla refaha ve mutluluğa kavuştuğunu anlatmaktadır.

3-Konu Değişimi Belirleyicileri

Her metnin bir konusu aynı zamanda da bu konuyu destekleyen yardımcı konular bulunmaktadır. Bu konular genel olarak ana konunun genişlemesini sağlayarak, oluşan metni daha kapsamlı hale getirmektedir.

- Bilge Kağan ilk olarak kendine bağlı halklardan bahsetmektedir. İlk konu değişim cümlesini ikinci satırda “Türük kagan ötüken yış olorsar” ile yapmış ve sefer ettiği yerleri anlatırken üçüncü satırda “ Bo yerde olorup tawgaç bodun birle tüzültüm” cümlesi ile tekrar konu değişimi yapmış ve Çin halkını anlatmaya başlamıştır. Çin halkı ile ilgili dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir. Daha sonra altıncı satırda “Türük bodun tokurkak sen” cümlesi ile Türk halkının durumunu anlatmaya başlayarak konu değişimi yapmıştır. Yedinci satırda “Teñri yarlıkadokın için özüm kutum bar için kagan olortum” diyerek kağan oluşunu ve başa geçtikten sonra başarılarını anlatarak yeniden konu değişimi yapmıştır.

Sonuç

Orhun Yazıtlarının Bilge Kağan kuzey yüzündeki satırları metindilbilim yöntemiyle incelenmiştir. Metinde genel itibarıyla Bilge Kağan'ın tahta oturmadan önceki zamanda Türk halkının durumu daha sonra tahta oturduktan sonra halkı için yaptıkları, cesareti ve ülkeyi yönetmedeki başarısı anlatılmaktadır. Yineleme bağlantısı ile hem fiil hem de isim soylu sözcükler tekrar edilmiştir. Metinde birçok coğrafi yer adı saymıştır. Bu cümleleri özelleştirme başlığı altında ele alınmıştır. Aynı zamanda durum betimlemesinin yapılmış, durumla ilgili her

bir ayrıntı, birbirine özelleştirme ile bağlanmış birçok sözcük tespit edilmiştir. Genelleme, özelleştirme ve örneklendirmelerin, yazarın iletmek istediğini somutlama işlevidir. Metinde Türk halkının hepsinin yaptığı yanlışlardan dolayı öleceğini söyleyerek bir genelleme yapılmıştır. Çinlilerin uzakta ve yakında olanlara davranışlarını anlatmış aynı zamanda Türk halkının daima tok olduğunu söylemiş bunları genelleme bağlantısı içinde incelenmiştir. Metinde tutarlılık örgüsünü oluşturan bağlantı türlerinden biri neden-sonuç bağlantısıdır.. Hikayenin farklı bölümlerine yayılmış olan eden-sonuç ilişkisi cümleler arasında mantıksal bir bağ kurularak kolayca anlaşılabilir hale getirilmiştir. Karşılaştırma, metin içinde en az iki şey arasında karşılaştırma yapılması durumudur. Metinde karşılaştırma bağlantısı içinde yer alan cümleler ile okuyucunun zihninde daha net bir anlam alanının oluşması sağlanmıştır. Karşıtlık ise, karşıt anlamlı kelimelerin kullanılması ile oluşturulmuş tutarlılık ilişkisidir. Metinde zengin fakir, az çok gibi sözcüklerle karşıtlık bağlantısı tespit edilmiştir. Metindilbilim yöntemi ile incelenen bu metnin daha iyi kavranması sağlanmıştır.

Kaynakça

- Aksan, M. ve Aksan, Y. (1991). Metin Kavramı ve Tanımları. Dilbilim Araştırmaları Dergisi , 2 , 90-104.
- Aydın, E. (2018). Orhon Yazıtları. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Beaugrand, R. A. ve Dressler, W. U. (1981). Introduction to Text Linguistics. London and New York: Longman Group Limited.
- Coşkun, (2005). İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık Tutarlılık ve Metin Elementleri Yayımlanmamış doktora tezi Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, E. (2021). Karahanlı Türkçesi Eserlerinden Atabetül Hakayık'ın Metindilbilim Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi. Söylem Filoloji Dergisi 6(1), 221-246.
- Dilidüzgün, Ş. (2008). Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Günay, D. (2006). Metin Bilgisi. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Gürgün, H. (2016). Metindilbilimsel Yöntem İle Çözümlenen Sait Faik'in Dülger Balığının Ölümü'nde İnsanın Doğaya Tahakkümü ve Ötekileştirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(4), 1841-1882.
- Lüleci, M. (2010). Yeni Bir Disiplin Olarak Metin Dilbilim ve Türk Edebiyatına Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara.
- Özkan, E.(2022) Nehcü'l Ferādis'in Metindilbilimsel Yapısı (1.Bap) Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi: Ankara.

Parlak, H. (2009). Kutadgu Bilig'in Metindilbilimsel Yapısı Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Subaşı Uzun, L. (1995). Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı. Ankara: Simurg Yayınevi.

Subaşı Uzun, L. (2013). "Metindilbilim: Temel İlke ve Kavramlar." Genel Dilbilim – II. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No. 2429, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No. 1410. Ed. A. Sumru Özsoy, Zeynep Erk Emeksiz.

Şenöz Ayata, C. (2005). Metindilbilim ve Türkçe. İstanbul: Multilingual Yayınevi.

Tarakçı, G. (2017). Metindilbilimsel Yaklaşımla Mustafa Kutlu'nun Red Cephesi Adlı Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme. Journal of Turkish Studies.

Taşdemir V.(2021). Mehmet Rauf'un "Eylül" Adlı Romanında Metindilbilimsel Görünümler, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi: Kars.

Tükenmez, R.(2021). Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Siirt Üniversitesi: Siirt.

Yıldırım, O. (2020). Metin Dilbilimsel Bağdaşıklık ve Tutarlılık Temelinde Haldun Taner'in "Neden Sonra..."sı. Journal of History School, 48, 3392-3417.

Yılmaz, E. (2021). Ömer Seyfettin'in "Yüksek Ökçeler" Adlı Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir İnceleme . Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD) , 7 (15) , 203-212 .

Yılmaz, E. (2021). Uygulamalı Metin Bilgisi. 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

Yılmaz, E. Jahic, N. (2013). "Vire" Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir İnceleme, SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 15, 30-41.

Yılmaz, E. Turanoviç, M. "Türk Yazınında Metinsel Odaklama Örnekleri: Bir Motif, Üç Eser", Kongre Bildirileri, c. I, s. 189-208 (SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Böl. II. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyatbilim Kongresi, Adapazarı, 07-08 Eylül 2006).